

Les sènies del carrer Alcover Moll de la Sénia

ÀNGELA BUJ ALFARA

Doctora en Filologia Catalana

RESUM

L'article parteix del carrer Alcover Moll, de la Sénia, per a presentar-nos els *Diccionari català-valencià-balear* i el Premi de Dialectologia Francesc de Borja Moll 2024, atorgat a la tesi «Els parlars del Montsià. Estudi geolingüístic» en què s'enquesta la comarca. Es mostra el resultat, i comentaris, a la paraula *sénia*, a l'estudi, així com les entrades del diccionari que tenen el terme *sénia* i tota la informació relativa a la Sénia, que hi ha al diccionari.

ABSTRACT

The article starts from Alcover Moll Street, in la Sénia, to present the Diccionari català-valencià-balear and the Premi de Dialectologia Francesc de Borja Moll 2024, awarded to the thesis «Els parlars del Montsià. Estudi geolingüístic» in which the region is surveyed. It shows the result, and comment, on the word sénia, in the study, as well as the dictionary entries that have the term sénia and all the information related to la Sénia, which is in the dictionary.

PARAULES CLAU

Alcover; Moll; carrer; diccionari; premi; dialectologia; tesi; la Sénia; Montsià

KEYWORDS

Alcover; Moll; street; dictionary; award; dialectology; thesis; la Sénia; Montsià

Patim, patam, patum, hòmens i dones del carrer...

El carrer Alcover Moll de la Sénia honora dos lingüistes, que l'escriptor Josep Pla Casadevall anomenaria com a «dos homenots», no en un sentit físic sinó abundant en la magnificència de la seua tasca. En aquest cas, la de recopilar en un diccionari més de 160.000 articles, amb bona cosa d'informació complementària: etimologia, fonètica, paremiologia... El *Diccionari català-valencià-balear* (DCVB), títol final de l'obra, —inicialment fou *Diccionari de la llengua catalana*— conegut també popularment com «l'Alcover-Moll», en referència als autors, dialectòlegs, que l'iniciaren és un gran tresor de la llengua. Com deia el professor Josep M. Pujol Sanmartín: «Totes les llengües voldrien tenir un diccionari així».

En aquestes ratlles ens proposem fer-ne cinc cèntims de qui van ser aquests lingüistes, el guardó que atorga l'Institut d'Estudis Catalans a tesis o treballs de dialectologia, amb el nom de «Premi IEC de la Secció Filològica FRANCESC DE B. MOLL de Dialectologia» i les referències que hi ha al substantiu comú *sénia* dins d'aquest diccionari.

Primer de tot, i tornant al carrer de la Sénia, cal dir que sengles cognoms fan referència a Mn. Antoni

M. Alcover Sureda, nat a Santa Cirga (Manacor) el 2 de febrer del 1862 i mort a Ciutat (Palma) el 8 de gener del 1932. La tasca ingent del manacorí, anant amunt i avall per tots els territoris de la llengua, la seua espenta per recollir i preservar-la li valgué el qualificatiu «d'apòstol de la llengua». Mitjançant la «Lletra de convit» invitava persones d'arreu a arreplegar tant informació lèxica com morfològica, fonètica, etc., del seu lloc d'origen. Totes aquestes dades quedaven inventariades dins d'una calaixera, amb la classificació alfabètica que permetia ordenar els materials. Ens hem d'imaginar que, amb els mitjans d'aleshores, la calaixera representava el disc dur dels ordinadors actuals. La calaixera va viatjar, com ell, amb vaixell fins al català continental i va trescar, també, per les nostres terres, la diòcesi de Tortosa, en diligència i va ser, per exemple, a Batea, a Tortosa, a Xerta..., per a conèixer gent dels indrets i encomanar-los la tasca i el cuquet de l'interès per la llengua, i lliurar material lingüístic per a la calaixera.

“La tasca ingent del manacorí, anant amunt i avall per tots els territoris de la llengua, la seua espenta per recollir i preservar-la li valgué el qualificatiu «d'apòstol de la llengua».”

Mn. Alcover. Font: <https://alcover.iec.cat/>

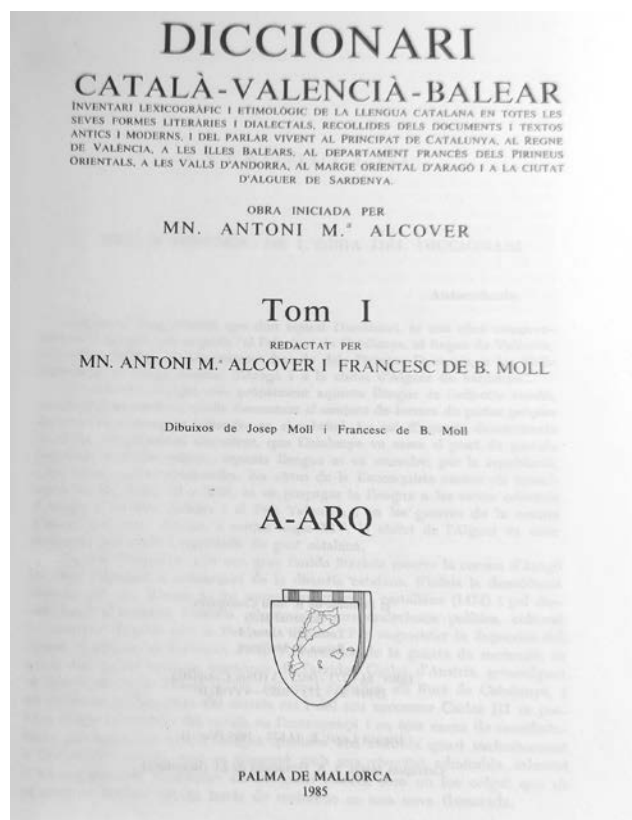
La calaixera alcoveriana.
Font: <https://lexicografia.blogspot.com/>

A més de dialectòleg incansable, també va ser un destacat folklorista amb la recollida de rondalles reunides en uns quants volums. D'aquestes, Mn. Alcover descriu un dels personatges, en Tià de sa Real, amb aquestes paraules: «És una casta d'home que, com ell, només en neix un cada cent anys, i casi mai sura». Aquesta excepcionalitat que l'autor atribueix al personatge ha estat també, a posteriori, glossada per a ell mateix, en reconeixement a la seua tasca ingent en el gran monument que representen els 10 volums del diccionari.

El 1999 es va crear, a Manacor, la Institució Pública Antoni Maria Alcover, amb l'objectiu d'homenatjar i difondre l'obra alcoveriana <https://institutioalcover.cat/>.

Els 10 volums del DCVB.¹

Primera pàgina del volum I.

¹ Les fotografies que no tenen cap referència són pròpies.

Francesc de Borja Moll Casasnovas. Font: <https://card.cat/>

No menys important, però, fou el treball i la dedicació que hi esmerçà el coautor, Francesc de Borja Moll i Casasnovas (Ciutadella, Menorca, 10 d'octubre del 1903 – Palma, 18 de febrer del 1991). Incipient seminarista, no acabà els estudis eclesiàstics i es dedicà a la Filologia de la mà del seu mentor, Mn. Alcover, i en morir aquest, el qual només veié estampats els dos primers volums de l'obra, Moll Casasnovas seguí la tasca iniciada, amb no poques penúries econòmiques per a tirar avant la família, amb vuit fills, i compromentent el patrimoni familiar perquè tot aquell tresor de la calaixera alcoveriana pogués ser editat i conegut arreu, com ara podem fer-ho nosaltres. La dedicació a l'estudi de la llengua amb obra lexicogràfica, gramatical i investigacions diverses el converteix també en un amant amatent de la lingüística catalana. Endemés, va fundar l'editorial Moll, continuadora de la creada per Mn. Alcover per a poder editar l'obra del diccionari. La vocació paterna la continuà la filla Aina Moll Marquès (Ciutadella, 1930 – Palma, 2019) i dins de les diferents dedicacions lingüístiques tingué el càrrec de Directora General de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya, el 1980.

Seminari Diocesà de Menorca, al carrer des Seminari, núm. 9, a on es conegueren Alcover i Moll. Font: B. Obrador Cursach.

El 2015 es crea la Institució Francesc de Borja Moll amb l'objectiu de donar a conèixer l'obra del filòleg menorquí i assegurar la continuïtat de l'Editorial Moll <https://institutiomoll.cat/>.

“Arreu de la catalanitat geogràfica hi ha 15 carrers dedicats a Mn. Antoni M. Alcover i 6 dedicats al lingüista Francesc de Borja Moll Casasnovas, i en dos ocasions apareix acompanyat d'Alcover.”

Doncs bé, ara, quan passem pel carrer Alcover Moll, de la Sénia, ja podem aixecar el cap i fer-se'ns present tot el que aquest binomi evoca, reconeixement ben merescut amb què el nomenclàtor senienc homenatja aquests dos homenots. Cal dir que arreu de la catalanitat geogràfica hi ha 15 carrers dedicats a Mn. Antoni M. Alcover i 6 dedicats al lingüista Francesc de Borja Moll Casasnovas, i en dos ocasions apareix acompanyat d'Alcover. És el cas de la Sénia —carrer Alcover Moll— i de Tortosa —carrer d'Alcover i Moll— amb la qual cosa serien dèsset per a Alcover i vuit per a Moll.

Placa del carrer Alcover Moll, de la Sénia.

Placa del carrer Alcover Moll, de Tortosa. Font: G. Abramiuc.

Alcover. Font: <https://card.cat/>

Moll. Font: <https://www.escriptors.cat/>

Les altres poblacions en què trobem vies públiques dedicades a Mn. Antoni M. Alcover Sureda o Francesc de B. Moll Casanovas són:

- carrer d'Antoni M. Alcover Sureda: Artà; carrer d'Antoni M. Alcover: Banyoles, Búger; carrer d'Antoni Maria Alcover: Binissalem, Eivissa, Inca, Marratxí, Palma, Petra, Vilanova i la Geltrú; carrer de Mossèn Antoni Maria Alcover: Bunyola; carrer Antoni Maria Alcover: Calvià, Lluçmajor, Santa Maria del Camí; carrer de Mn. Antoni Maria Alcover: Campanet; ronda de Mossèn Antoni Mª Alcover: Campos; carrer de Mossèn Antoni Mª Alcover: Capdepera; carrer del Lingüista Antoni Mª Alcover: Consell; carrer de Mossèn Alcover: Esporles; travessia Mossèn Antoni Maria Alcover: Lloret de Vistalegre; avinguda Mossèn Alcover: Malgrat de Mar; carrer Mossèn Alcover: Sant Llorenç des Cardessar; carrer del Canonge Alcover: València; carrer de Mossèn Antoni M. Alcover: Vic

- carrer de Francesc de Borja Moll: Alcúdia, Barcelona, Inca, Sineu, Son Servera, Vic; carrer de Francesc de B. Moll: Artà, el Vendrell; carrer Francesc de Borja Moll: Binissalem, Esporles, Lloseta, Mataró, Palma, Santa Maria del Camí; avinguda de Francesc de Borja Moll: Ciutadella; carrer de Borja Moll: Maó; carrer de Francesc Borja Moll: Marratxí

Es pot veure com Mn. Antoni M. Alcover Sureda aplega la majoria de vies públiques dedicades als dos lingüistes, 15. Quant a la tipologia, 12 són carrers i els altres tres: una avinguda, una ronda i una travessia.

En el cas de Francesc de B. Moll, se'n comptabilitzen 6. D'aquests, 5 són carrers i una avinguda.

Si hem de parlar de la distribució territorial, a on hi ha major concentració i, per tant, major reconeixement és a les Balears, amb Mallorca, Menorca i Eivissa, en aquest orde, amb 19 localitats per a Alcover i 13 per a Moll. Fora d'allí, n'hi ha un a València per a Alcover i quatre a Catalunya. Moll té 4 carrers dedicats. A més, cal afegir-hi el de la Sénia i el de Tortosa, en què estan ambdós a la mateixa placa i, per tant, anomenen el mateix carrer. En el cas de la Sénia ens adonem també que és un carrer perpendicular al carrer Pompeu Fabra, per tant, destaca la presència de lingüistes en aquesta part urbana.

Placa del carrer Pompeu Fabra, de la Sénia.

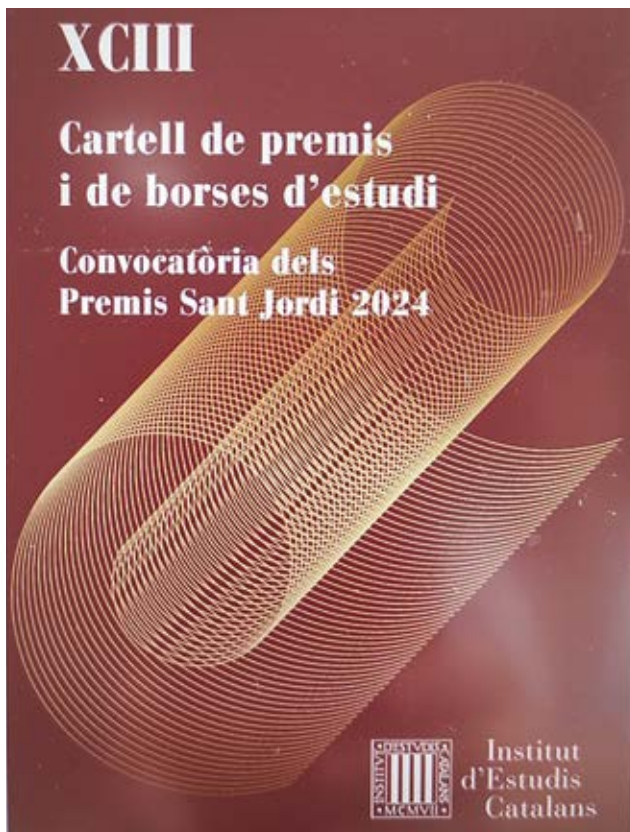
En reconeixement a la recerca dialectològica, el 1999 l'Institut d'Estudis Catalans va crear el Premi IEC de la Secció Filològica amb el nom de Francesc de Borja Moll oferit a la millor tesi doctoral o millor treball d'investigació sobre dialectologia catalana, convocat triennalment. La iniciativa dels Premis IEC data de l'any 1915, amb un *Cartell de premis*, i els primers es van concedir el 1916. Des d'aleshores, quan la situació sociopolítica ho ha permès, s'han anat convocant. Darrerament, també s'hi concedeixen borses d'estudi i s'atorguen en un acte públic a la seu de l'Institut d'Estudis Catalans, a Barcelona, la Diada de Sant Jordi, fet pel qual han passat a denominar-se Premis Sant Jordi. Com se sap, l'Institut d'Estudis Catalans «és la corporació acadèmica, científica i cultural, l'àmbit d'actuació del qual s'estén a les terres de llengua catalana, té per objectiu promoure l'alta investigació científica, principalment la de tots els elements de la cultura catalana.

És una llarga tradició de l'Institut d'Estudis Catalans atorgar premis a institucions i a persones que, amb llur activitat i treball, contribueixen a assolir la finalitat de l'Institut.» tal com es pot llegir al cartell. En el XCIII Cartell de premis i borses d'estudi.

Convocatòria dels Premis Sant Jordi 2024, el premi de Dialectologia Francesc de B. Moll ha estat atorgat a la tesi doctoral «Els parlars del Montsià. Estudi geolingüístic», l'autora de la qual és qui signa aquest article. Els ponents del jurat van ser els membres de la Secció Filològica, els doctors José Enrique Gargallo Gil, Vicent Martines Peres i Joan Veny Clar.

“En el cas de la Sénia ens adonem també que és un carrer perpendicular al carrer Pompeu Fabra, per tant, destaca la presència de lingüistes en aquesta part urbana.”

Cartell de premis i de borses d'estudi. Convocatòria dels Premis Sant Jordi 2024. Institut d'Estudis Catalans. Font: <https://premis.iec.cat/documents/PremisSantJordi2024Cartell.pdf>

Vostè com li diu a una roda que volta i trau aigua?

I quina *sénia* ens trobem en «Els parlars del Montsià. Estudi geolingüístic»? Primer de tot, cal referir la metodologia emprada en una recerca dialectològica, en la qual s'ha d'anar a les fonts vives de la llengua, això és, a buscar informants, persones que representen el parlar de la localitat, nascudes al poble i, preferentment, els ascendents i cònjuges, que hagen tengut poca mobilitat fora d'aquest, perquè no hi apareguen solucions lingüístiques d'altres indrets, amb un nivell de formació que no interferisca en la parla genuïna de la localitat, i que en el moment de l'enquesta representen, ja, una

generació d'un tram d'edat avançada. Podríem dir que, a grans trets, aquestes serien les premisses que haurien de complir els informants. En el nostre cas, les persones que ens van servir –i, des d'ací reiterem una vegada més l'agraïment pel seu temps–, ens proporcionaven dades fonètiques, morfològiques, sintàctiques i lèxiques.

Els informants, a la Sénia, per a l'enquesta de gairebé 3.500 ítems foren:

José Sabater Verge (1910), Rafel Almuni Prades (1935), Joaquín Tolós Martí (1918), Maurício Vidal Puig (1911), Victòria Almuni Balada (1962).

L'orde en què els hem exposats respon a aquells amb qui vam realitzar el gruix de l'enquesta, que serien els dos primers, i els altres tres van complementar qüestions puntuals de camps semàntics dels quals no havíem obtingut resposta dels informants primers o bé verificàvem alguna resposta concreta. Fet que es donà principalment amb la darrera informant, ja que tot i que es recomana un nivell d'estudis bàsic en el perfil dels informants, pensem que també són del tot útils aquells informants que, havent assolit un nivell d'estudis més elevat, són conscients de quines són les solucions, en aquest cas, senienques, i del canvi lingüístic en curs que es done, si és el cas. Per exemple, se'ns pot dir que les formes genuïnes de la Sénia, i d'altres llocs, són *palometa*, *rabosa*, *rail* i que quan era xicoteta ho deia així però que ara s'adona que s'han abandonat per *papallona*, *guineu*, *arrel*, posem per cas, i els exemples són molt més extensos. Aquests informants amb consciència lingüística d'allò que es deia i ja no es diu, o està a punt d'extingir-se, també ajuden a complementar les dades dialectològiques i, a més, n'aporten de sociolingüístiques en mostrar el canvi lingüístic en curs en determinades generacions. Són com uns fars que alerten d'a on trobem les llums i ombres del polsòmetre dialectal senienç, en aquest cas. I això ens recorda, per exemple, la pressió que certes variants foranes, d'altres parts de la llengua, exerceixen a través del model lingüístic difós a l'ensenyament i als mitjans de comunicació, si no es coneix prou a bastament la normativa ni es concep l'adequació, ni els registres lingüístics, en la difusió de la llengua, però això ho deixarem per a una altra tribuna... Dèiem, doncs, l'efecte d'aquesta pressió, perquè ja és permeable en generacions més grans, per exemple, recordem que en enquestar *matalap*, al Mas de Barberans, un dels informants, nascut l'any 1923, insistia a dir-nos *matalàs*, i nosaltres maldàvem perquè ens digués la forma autèntica del poble, fins que finalment va reconèixer que, efectivament, al Mas deien *matalap*, veritat que va acompanyar amb el comentari «si tu ho saps tot, per què me ho preguntes?», cosa que evidentment la investigadora no ha de respondre ans de l'informant però sí

que ha d'insistir que les dades de la investigació reflectisquen la veracitat de la recerca.

El qüestionari de la tesi està format per setze camps semàntics, a partir dels quals, s'obtenen principalment les dades lèxiques, però alhora hi ha altres qüestions de les quals se n'extrauen dades fonètiques, morfològiques i sintàctiques.

Camps semàntics lèxics:

- El camp i els cultius
- Indústries relacionades amb l'agricultura
  - La vinya
  - L'olivera
  - El pa
- Els vegetals
- Les verdures
- Plantes, arbustos, bolets
- Fruïtes i arbres fruiters
- Arbres, fruits i accions relacionades
- Animals domèstics
- Animals vertebrats i invertebrats
- El temps. Les estacions de l'any
- Noms topogràfics
- Oficis
- Vida ramadera
- Cos humà
- Casa
- Indumentària
- La família i el cycle de la vida
- Festes religioses
- La mar
- Els jocs

“La paraula *sénia*, etimològicament procedent de l'àrab *saniya*, apareix documentada l'any 1054, i en l'evolució fins a l'actualitat ha donat dos formes gràfiques, atenent a variants fonètiques de la vocal tònica: *sénia* / *sínia*.”

La paraula *sénia*, etimològicament procedent de l'àrab *saniya*, apareix documentada l'any 1054, i en l'evolució fins a l'actualitat ha donat dos formes gràfiques, atenent a variants fonètiques de la vocal tònica: *sénia* / *sínia*. De vegades, la vocal *e* també és articulada è, per la qual cosa sovint es veu la grafia

sènia tant en el nom comú com en el topònim, que oficialment és «la *Sénia*»² i que cal escriure així, en un exemple de toponímia major en què s'ha respectat la pronúncia local. La variant amb la vocal tònica *í* presenta un tancament respecte a la vocal *e*. Les dos variants es troben al *Diccionari de la llengua catalana* (DIEC2), de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC). Anteriorment, descriptivament, l'esmentat *Diccionari català-valencià-balear* (DCVB) hi consignava com a lemes *sénia* i *sínia*; tot i que en l'entrada *mota*, en el redactat de les accepcions 6 i 7 s'escriu *sénia*.

A part de comentar el timbre tancat de la vocal tònica, *sénia* també presenta altres particularitats que s'estudien en la resta de camps de la fonètica, com el vocalisme àton i el consonantisme. Pel que fa a l'àton, la pronúncia acostada a *e* oberta, de la *a* final, coincideix amb el tancament de la vocal final, fenomen que es retroba en altres parts de la llengua, ja siga més pròximes, com a Ulldecona —tot i que és un tret en total recessió, en identificar so/grafia, les noves generacions ja diuen clarament una *a* final i el tancament és inexistent—, Rossell, la Jana..., o més allunyades com a la Terra Alta o en poblacions del Segrià, per exemple. Respecte al consonantisme, el grup *ni* pot palatalitzar i articular-se *ny*, pronúncia que hem arreplegat a Vinaròs, també amb el tancament de la *a* final, pròxim a *e* oberta. I aquesta mateixa realització de *ni* > *ny*, l'hem anotada a Ulldecona en *borraines* > *borranyes* o a les Ventalles en *cuina* > *cunya*. Habitualment, aquest canvi s'ha atribuït a parlars de més al nord, però en la nostra investigació donem constància que aquí, al mig de la llengua, també es pot esdevindre.

“A partir del giny hidràulic ha passat a denominar tota una finca, en un clar cas de metonímia, és a dir, a partir d'un element particular, una part, es denomina un tot, la finca.”

En l'àmbit semàntic, de significat, *sénia* també mereix comentari, ja que a partir del giny hidràulic ha passat a denominar tota una finca, en un clar cas de metonímia, és a dir, a partir d'un element particular, una part, es denomina un tot, la finca. Així, dir “que es va a la *sénia*” o “que es té una *sénia*”, en alguns llocs ha esdevengut com a sinònim de la finca en què hi ha una *sénia*, fins i tot en la segona accepció de l'entrada *sénia* del DIEC2, s'hi consigna la metonímia «Tros de terra per a conrear-hi hortalisses regat artificialment» que, com veurem,

2 Recordem que en els topònims amb article aquest s'escriu en minúscula, excepte quan és a l'inici d'un text o després de punt.

reprodueix, gairebé literalment, la que havien inclòs en l'accepció 3 Alcover i Moll, en redactar el DCVB.

Quant al lèxic, en els diferents indrets de la comarca del Montsià enquestats, dins de l'apartat «Noms

topogràfics» hem arreplegat quatre formes lèxiques per al giny hidràulic compost d'una roda que va remuntant, mitjançant el gir vertical, l'aigua dins dels cadups, representat en l'escut de la Sénia.

Ajuntament de la Sénia

Escut de la Sénia. Font: Ajuntament de la Sénia.

Així, dels dènou punts enquestats, divuit responen *sénia*, excepte les Cases; vuit, *nòria*; quatre, *mota* i un *andador*.

Comarca del Montsià. Punts d'enquesta, «Els parlars del Montsià. Estudi geolingüístic».

La solució majoritària és *sénia*, a tota la comarca, a excepció de les Cases; la següent resposta és *nòria* localitzada a Amposta, les Cases, Masdenverge, els Muntells, la Ràpita³, la Sénia, els Valentins i les Ventalles; amb quatre ocurrences, *mota*, a Alcanar, les Cases, Sant Joan del Pas i les Ventalles; als Muntells és a l'únic indret a on trobem *andador*.

Mapa de les respostes a l'entrada *sénia*, a la comarca del Montsià. «Els parlars del Montsià. Estudi geolingüístic».

3 El nom oficial la Ràpita es va aprovar el 2022, quan això s'esdevingué els més de nou-cents mapes de la investigació ja estaven elaborats, per la qual cosa va romandre amb el nom anterior. Amb tot, en el redactat de la tesi s'ha pogut canviar per l'actual.

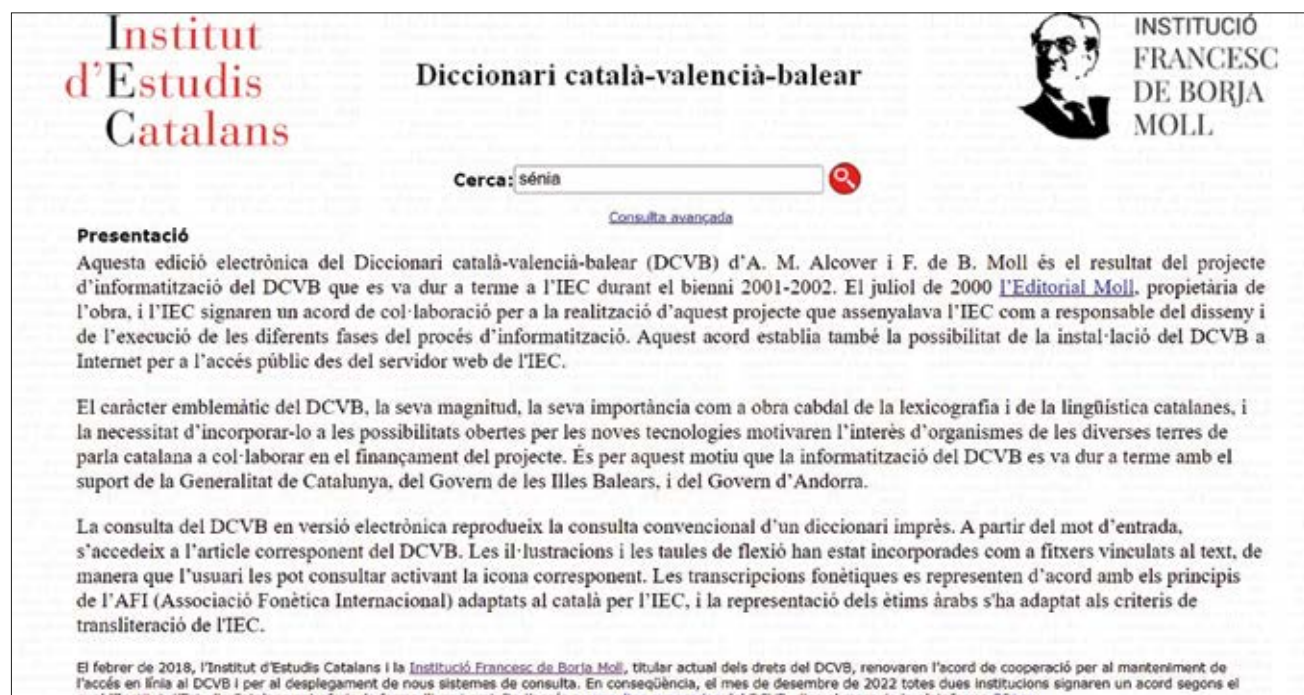
Ens aturem ara, a explicar *nòria*, *mota* i *andador*. En el primer cas, ha esdevengut la forma lèxica general en castellà, però també ho havia estat en català i, per això, perviu encara en parlars valencians i tortosins, documentada, per exemple en el còdex de lleis *Costums de Tortosa*, al segle XII. Magnífic document històric i lingüístic que es pot consultar a l'Arxiu Històric de les Terres de l'Ebre, a Tortosa.

En *mota* ens trobem amb un altre cas de metonímia, ja que fa referència a l'elevació en què es troba la sènia, sempre en una situació més amuntera que el terra de la finca. Aquesta part pel tot ha fet que la roda que volta i trau aigua del pou es pugui dir també *mota*. Nom comú que, amb el mateix origen, ha donat nom a pobles com el manxec Mota del Cuervo.

I, per últim, *andador*, anotat al Poblenou, representa un altre exemple metonímic, ja que pròpiament aquest seria el camí que deixa el matxo en voltar la sènia. Antoni M. Alcover i Francesc de B. Moll també ho registraren a Gandesa, Peníscola, Tortosa i Vinaròs.

Què fa la geolingüística? A partir de dos respostes diferents a les preguntes del qüestionari les representa en un mapa. Els resultats poden mostrar-se en mapes de símbols o mitjançant un color per a cada resposta, per exemple, com hem triat per a la nostra investigació, complementats per mapes de freqüències i d'altres d'isoglosses. La diversitat de respostes obtinguda a partir de la recerca dels parlars del Montsià l'hem representada en més de nou-cents mapes.

I quines sènies van arreplegar Alcover i Moll?

Institut d'Estudis Catalans

Diccionari català-valencià-balear

INSTITUCIÓ FRANCESC DE BORJA MOLL

Cerca:

[Consulta avançada](#)

Presentació

Aquesta edició electrònica del Diccionari català-valencià-balear (DCVB) d'A. M. Alcover i F. de B. Moll és el resultat del projecte d'informatització del DCVB que es va dur a terme a l'IEC durant el bienni 2001-2002. El juliol de 2000 l'Editorial Moll, propietària de l'obra, i l'IEC signaren un acord de col·laboració per a la realització d'aquest projecte que assenyalava l'IEC com a responsable del disseny i de l'execució de les diferents fases del procés d'informatització. Aquest acord establia també la possibilitat de la instal·lació del DCVB a Internet per a l'accés públic des del servidor web de l'IEC.

El caràcter emblemàtic del DCVB, la seva magnitud, la seva importància com a obra cabdal de la lexicografia i de la lingüística catalanes, i la necessitat d'incorporar-lo a les possibilitats obertes per les noves tecnologies motivaren l'interès d'organismes de les diverses terres de parla catalana a col·laborar en el finançament del projecte. És per aquest motiu que la informatització del DCVB es va dur a terme amb el suport de la Generalitat de Catalunya, del Govern de les Illes Balears, i del Govern d'Andorra.

La consulta del DCVB en versió electrònica reproduïx la consulta convencional d'un diccionari imprès. A partir del mot d'entrada, s'accedeix a l'article corresponent del DCVB. Les il·lustracions i les taules de flexió han estat incorporades com a fitxers vinculats al text, de manera que l'usuari les pot consultar activant la icona corresponent. Les transcripcions fonètiques es representen d'acord amb els principis de l'AFI (Associació Fonètica Internacional) adaptats al català per l'IEC, i la representació dels ètims àrabs s'ha adaptat als criteris de transliteració de l'IEC.

El febrer de 2018, l'Institut d'Estudis Catalans i la Institutió Francesc de Borja Moll, titular actual dels drets del DCVB, renovaren l'acord de cooperació per al manteniment de l'accés en línia al DCVB i per al desplegament de nous sistemes de consulta. En conseqüència, el mes de desembre de 2022 totes dues institucions signaren un acord segons el qual l'Institut d'Estudis Catalans pot oferir de forma lliure i gratuïta l'accés a consultes avançades del DCVB dins el marc de la plataforma DCV.cat.

El DCVB es pot consultar en línia a <https://dcvb.iec.cat>

En l'article del diccionari hi ha tres accepcions. La primera es refereix al significat de màquina per a traure aigua d'un pou i la documenten primerament en Ramon Llull i al còdex tortosí esmentat. La segona accepció es refereix a una peça del molí fariner i l'anoten a la població mallorquina d'Artà. La tercera correspon a la metonímia al·ludida anteriorment, reproduïda al DIEC2, «Tros de terra regat artificialment per conrar-hi hortalissa.» i l'anoten en diferents punts com Girona, Pineda, Benissanet, Calaceit i es Castell. A continuació, diu textualment:

«La Sènia, topon.: poble de la comarca del Montsià, que dóna nom a un riu que serveix de frontera entre

el Principat i el País Valencià. Loch de la Cínia, doc. a. 1359 (Col. Bof. Xii, 46).»

Cal tindre en compte que la redacció del DCVB és anterior a la fixació toponímica realitzada per les Oficines Lexicogràfiques de l'IEC, per això apareix el toponim amb l'accent obert.

Tot seguit, s'esmenta *Sènia* com a cognom a pobles com Lloret i el Campello, entre d'altres.

A continuació, es donen quatre exemples de refranys, localitzats en l'àmbit del català occidental: —«No demanes terra que es rega amb sènia» (val.); «No et fies de Dènia, ni de terra que es rega amb sènia» (val.); «Qui té sènia i dona, no té hora bona»

(Tortosa); «Sénia, carro i mala muller, no te faltará què fer» (Tortosa).

I segueix una prolixa explicació de què és una sènia i com funciona. Entra dins de l'apartat de cultura popular i s'hi adjunten unes fotografies, ara ja, antigues, etnogràficament molt interessants. Cal dir que si, aleshores, ja ho consideraven només en encetar la descripció com un element que anava desapareixent, en l'actualitat són un record del que van ser i gairebé exemplars de museu. Vegem, doncs, què ens en diuen Alcover i Moll:

CULT. POP.— La sènia és una de les màquines arcaïques que durant aquests cinquanta anys darrers han anat desapareixent. Esteses abans per tot allò on hi havia horts de reguiu, han estat suplantades per bombes hidràuliques, per molins, o almenys per formes modernitzades de la mateixa sènia. Aquesta en la seva forma autèntica és completament de fusta; poques se'n veuen ja que ho siguin, i això només a la regió valenciana i a les Balears; moltes han estat modernitzades a base de rodes i eixos de ferro, i de cadena en lloc del rest de catúfols. L'any 1936, en el *Butlletí de Dialectologia Catalana*, tom XXIV, publicarem un article descriptiu d'aquestes antigues màquines hidràuliques tal com encara les havíem vistes en plena activitat. Donarem un resum del que dèiem en aquell article. El nom català general és *sínia* o *sènia*; en valencià es diu també *nòria*, i aquest nom ja està documentat amb la forma *nora* en el segle XV (V. NORA, art. 2). La cavitat d'on la sènia treu l'aigua s'anomena *senial* o *pou* en el País Valencià, i *sínia* a les Balears. Al voltant de la sènia el terreny sol ésser un poc elevat, formant un monticle margonat de terra o de pedres, que s'anomena *mota* o *cintell* (Bal.) i *andàmit* (Ribera del Xúquer). Damunt la mota, al voltant de la sènia, hi ha el tros circular fressat pel pas de la bístia, que s'anomena *andador* (Peníscola), *caminal* (Eiv.) i *caminet* o *caminoi* (Mall.). En les sínies de les Balears, el clot o pou està tancat lateralment per dos trossos de paret, molt baixa a la part anterior, però que va pujant fins assolir més de doble altària en la posterior, on la part més elevada dels dits trossos de paret forma com dues columnes que serveixen de sosteniment al jou o biga horitzontal per on passa i se subjecta l'arbre de la màquina. En el País Valencià la paret de la sènia és més rudimentària, reduïda generalment a les dues robustes columnes posteriors, sense la baraneta baixa que en les sínies baleàriques defensa per davant i pels costats la boca del senial. La part posterior i més alta de la paret de la sènia té aquests noms: *pilars* (Peníscola), *matxos* (Polinyà de Xúquer), *columnes* (Guardamar i Sencelles), *merlet* i *capmerlet* (Eiv.). Damunt les dues columnes descansen els extrems d'una jàssera horitzontal, que enmig té un forat per on passa l'arbre del rodet, i serveix per a assegurar la posició

vertical del mateix arbre; aquesta jàssera s'anomena *bancs* (Peníscola), *polaina* (Polinyà), *jou* (Mall. i Men.), *tisora* (Eiv.). L'eix vertical del rodet s'anomena *arbre*; el *rodet* és una roda dentada de fusta, que volta en sentit horitzontal. Coneixem tres tipus diferents de rodets: a) el *rodet de braços* consta de dos grans anells de fusta, iguals, paral·lels i concèntrics, units en tota llur circumferència per una sèrie de barrons verticals que serveixen de dents d'engranatge; algunes peces rectes encruades (*la creu* o *els creuers*) uneixen els congrenys diametralment oposats i serveixen de reforç a tot el rodet;—b) el *rodet tortosí* o de *sènia tortosina* consta d'un sol anell amb els seus creuers, i en lloc de braços o barrons fixos pels dos extrems té estagues que estan ficades per l'extremitat superior en l'anell del rodet i tenen l'extrem inferior lliure, resultant així menys resistents que els del rodet de dos anells;—c) el *rodet de bastards* no té cap mena d'estagues verticals ni tan sols cap anell que formi perímetre circular, sinó que està reduït a la creu i a vuit barres (*bastards*) convergents al centre i situades dues entre cada dos braços de la creu; les vuit extremitats de les barres que formen la creu, amb els extrems dels vuit bastards, formen un conjunt de setze dents que engranen amb les estagues o pintes de la roda dels catúfols. Les dents verticals del rodet s'anomenen *bracerols* o *braços* (Bal.), *palons* (Guardamar), *estagues* (Peníscola), *queixals* (Polinyà) o *dents* (El Palmar). L'extrem superior de l'arbre està travessat per la *perxa* o *barra* o *balanci*, on va enganxat l'animal que rodant posa en moviment el dit arbre i consegüentment el rodet. La peça principal de la sènia és la *roda*, gran anell de fusta reforçat amb uns creuers, situat verticalment i sostingut per un eix robust de fusta que descansa damunt soquets incrustats en terra a cada banda del senial; aquest eix té els noms especials de *jaent* (Peníscola) i de *trugeta* (Mall. i Eiv.). La roda va travessada horitzontalment per bastons que li serveixen de dents i engranen amb els braços del rodet; els dits bastons són anomenats *els pintes* (Bal.), *les estagues* (Peníscola) i *els punts* (Guardamar). Per a l'extracció de l'aigua hi ha dos tipus de sínies: la de *catúfols* i la de *calaixons*; la primera porta una rastellera de vasos de terrissa, de test, de fusta o de metall, lligats tot al voltant de la roda, sostinguts pels pintes; la segona (pròpia del País Valencià) recull l'aigua dins la mateixa roda, que és a manera de caixa, i la llança per uns forats en forma de mitja lluna que la roda té al costat. Els catúfols van lligats amb cordetes o amb anelles de ferro (*lligams*) a una corda o cadena que enrevolta la roda de la sènia i que s'anomena *rest*. Els catúfols o calaixons aboquen l'aigua dins una caixa de fusta, de baranes baixes pels costats i per davant, i més ampla de boca que de sòl, la qual està col·locada davant la roda i és designada amb els noms de *boca-roda* (El Palmar), *pastera* (Peníscola i Eiv.) o *pastereta* (Mall. i Men.). La pastera descansa damunt dues pedres

que s'anomenen *ses lleones* (Sencelles) o *es lleonets* (Ciutadella). De la pastera, per una canal exterior o subterrània, l'aigua va a parar al safareig o bé directament al camp que ha de regar-se; en el País Valencià també hi ha sínies que no tenen pastera de la forma que hem descrita, sinó més aviat una canal de fusta o d'obra per la qual discorre l'aigua cap als bancals.

FON.: *séniə* (Gir., Pineda); *sénia* (Tortosa, Guardamar); *sénia* (Riba-roja, Calasseit, Benassal, Morella, Cast., Val., Pego, Sanet); *séniə* (Sueca, Alcoi); *séniə* (Vila d'Eivissa); *séni* (Ross., pagesia d'Eivissa); *síniə* (Cardona, Solsona, Igualada, Pla del Llobregat, Penedès, Camp de Tarr., Ciutadella); *síniə* (Ll., Maó); *séña* (Vinaròs, Benicarló).

ETIM.: de l'àrab *saniya*, 'pou d'on la roda treu aigua per a regar'.

Fragment de l'entrada *sénia*, al *Diccionari català-valencià-balear*. (<https://dcvb.iec.cat>)

Com es veu a l'inici de l'explicació hi ha una fotografia i és que en l'edició en línia, de l'IEC, trobarem documents visuals als quals podrem accedir. En l'article, *sénia* s'acompanya de cinc fotografies:

Fotografies de diferents tipologies de sínies, a l'article *sénia* del DCVB. Font: <https://dcvb.iec.cat>

El DCVB arreplega 128 entrades en què apareix *sénia*. Aquestes, alfabèticament, són:

ajustar, Alcanar, aluexia, Arbó, arbre, Arrufat; badall, Baila, Balada, banc, barra, bastard, Bayerri, Bellaubí, Benet, Besalduch, boca-roda, boixerina, Bretó, Briansó, Cabanes, caminal, Camós, carro, círvia, clava, Cortiella, creu, Cruella, Cumba, Curull; Dalmau,

Dellà, Dénia; enrastrada, Espada, espeltar, estaca, estaquerol, estisora, Estopinyà, Estorac; Farnós; Ferrera (Ferreres), Fibla, Fonollosa; Galià, Gausac, Gavaladó, Gellida, Godall, Granyana, Guimerà; Jaques, jornal, jouet, Juny; Lavèrnia o Labèrnia, Llätzer, llevador, Llorac, Lloret; Marcoval, màstil, matxo, menar, merlet, Mitjavila, Montsià, mosso, mota, mujol, muller, naquera, Ninyerola; Obiol, Omedes; paló, palometa, parador, pastor, Peiret, perolada, Pertegàs, perxa, pilar, Pitart, pitja, polaina, pou, Prunyonosa, punxó; Rabassa, rest, Reverter, roda, Roer; safareig, Salom, Segura, selleta, sènia, senial, senier, Serrat, Siurana, sogall, sola, Solsona, Sorlí, Sorolla, Subirats; tapador, tiranda, Tolosa, tonto, Torrent, Torró, Traginer, travesser; ull, unglà; Valdeperes, ventalla, Verge, Vericat, Vinyols; Xerta.

En aquestes entrades, trobem *sénia* com a substantiu comú o propi. En el cas de nom propi, es refereix a la població —s'hi donen cognoms seniençs— o al riu. Vegem-ne la distribució:

- Nom comú en el redactat de les entrades i/o en els exemples, *sénia*:

ajustar, aluexia, arbre; badall, banc, barra, bastard, boca-roda; caminal, carro, círvia, clava, creu; enrastrada, estaca, estaquerol, estisora; jouet; llevador, lloret; màstil, matxo, menar, merlet, mosso, mota, mujol; naquera; paló, palometa, parador, pastor, perxa, pilar, pitja, polaina, pou, punxó; rest, roda; safareig, selleta, sènia, senial, senier, sogall, sola; tapador, tiranda, travesser; ull, unglà; ventalla

- Refranys:

Dénia: «No et fies de Dénia, ni de terra que es rega amb *sénia*»

muller: «A qui té *sénia* i mala muller, no li falta mai que fer»

tonto: «El qui és tonto, volta la *sènia*»

- Nom comú que es localitza a la *Sénia*: boixerina

- Topònims

Riu de la *Sénia*: Alcanar; Godall; jornal; Montsià

Barranc: Espeltar

- Cognoms de la *Sénia*:

Arbó, Arrufat; Baila, Balada, Bayerri, Bellaubí, Benet, Besalduch, Bretó, Briansó; Cabanes, Camós, Cortiella, Cruella, Cumba, Curull; Dalmau, Dellà; Espada, Estopinyà, Estorac; Farnós, Ferreres, Fibla, Fonollosa; Galià, Gausacs, Gavaladó, Gellida, Granyana, Guimerà; Jaques, Juny; Lavèrnia o Labèrnia, Llätzer, Llorac; Marcoval, Mitjavila; Ninyerola; Obiol, Omedes; Peiret,

Perolada, Pertegàs, Pitart, Prunyonosa; Rabassa, Reverter, Roer; Salom, Segura, Serrat, Siurana, Solsona, Sorlí, Sorolla, Subirats; Tolosa, Torrent, Torrons, Traginer; Valldeperes, Verge, Vericat, Vinyols; Xerta.

“A partir d’un element tan popular i identificatiu com pugua ser la manera d’anomenar un carrer hem desgranat la història lingüística i hem encetat uns apunts sobre la magna obra del *Diccionari català-valencià-balear*.”

D’aigua bona i pou, no en té tothom..., i de sénia tampoc

Amb aquest refrany, la segona part del qual ens hem agafat la llicència d’inventar-nos-la, empenem les conclusions del que hem exposat. Primer de tot, a partir d’un element tan popular i identificatiu com pugua ser la manera d’anomenar un carrer hem desgranat la història lingüística i hem encetat uns apunts sobre la magna obra del *Diccionari català-valencià-balear*, nom que respon a un criteri geogràfic i, en absolut, a una idea científica ni antifilològica de quina és la llengua que s’hi referencia. En segon lloc, volem destacar el valor que representa el nomenclàtor, ja que a través d’ell podem trobar motius populars, geogràfics, etc., però quan s’opta per la denominació de persones és un reconeixement a la tasca que aquestes van desenvolupar. Quan és una activitat cultural, una aportació social, doncs, es té en compte què van fer per al bé comú. És important i no és un acte que es faci a la babalà, perquè sempre hi ha una intencionalitat, rere el nom que porten les plaques de les vies públiques. Només ens cal recordar el franquisme, en què tant el contingut com la forma del que hi havia prèviament va quedar tot esborrat i el que es va imposar va ser un repertori bèl·lic nominatiu del bàndol feixista. Evidentment, després d’aquest règim això es va desfer i els carrers i llurs denominacions van recuperar la fesomia precedent. Una altra dada a considerar és quina informació aporten les plaques. Si aquestes duen el nom i prou, podem quedar-nos sense saber qui van ser aquelles persones. De vegades s’hi inclou el lloc i data de naixement i mort; d’altres l’ofici o algun fet destacat, com podem veure en la placa també d’Alcover i Moll, a Tortosa, en què hi ha una informació filològica.

A continuació, hem contextualitzat el carrer senienc en el conjunt dels territoris de la llengua i, al capdavant, ens hem adonat que si bé són presents al seu lloc d’origen, les Illes Balears, la representació

a Catalunya, o al País Valencià és ben minsa³, la qual cosa ens du a pensar que hi ha poc reconeixement per a persones que han tengut una aportació destacada en la nostra cultura i que som una societat que coneix poca gent amb una gran dedicació i aportació social i que ens representen com a poble, llevat del cercle professional relacionat. Això, ho diem a grans trets, ja que també és cert que fora de l’àmbit filològic no són uns absoluts desconeguts. Però també volem vindicar que a l’hora de buscar noms per als carrers podem povar en la nostra història lingüística i difondre l’aportació d’altri. És una manera de valorar-los i valorar-nos.

Seguint amb el reconeixement més enllà del nom d’un carrer, hi ha institucions que han pres la iniciativa d’homenatjar-los, i això és el que ha fet l’Institut d’Estudis Catalans, instituint un premi a la recerca dialectològica, amb el nom d’un dels més importants dialectòlegs. Per tot el que representa l’obra del DCVB —la faenada immensa que va dur en la replega de materials i la quantitat d’informació valuosa que aplega de la llengua catalana— ajuntar-ho amb la descripció dialectològica de la llengua catalana parlada en els pobles que formen la comarca del Montsià lliga indistriablement la comarca a la recerca dialectològica, completant el mosaic de característiques i descripció de la llengua històrica d’unes terres que tenen una importància significativa en la unitat de la llengua, abraçant les dos ribes del riu de la Sénia, amb Montsià i Maestrat com un tot lingüístic.

De la faenada ingent que va representar la confecció dels deu volums del diccionari, n’hem volgut donar un tastet amb l’article *sénia*. Es pot veure la quantitat de detall, documentació, informació i dades complementàries, si cal també gràfiques, que hi inclou. Una delícia no només per als amants de la lexicografia, sinó per a tota aquella persona que vulga povar en una sénia de saviesa feta amb verdadera estimació per la llengua i per a la llengua. I, per últim, hem relacionat totes les veus del diccionari en què apareix el mot *sénia*, per tant, podem dir que *la Sénia* també hi és.

³ Només anomenem aquests dos territoris perquè a la Franja de Ponent no hi ha cap carrer dedicat a cap lingüista, a Andorra hi ha el carrer Pompeu Fabra, a l’Alguer el carrer Josep Sanna, i dels que localitzarem a les comarques de la Catalunya Nord, no n’hi havia cap dedicat als autors del DCVB. Fem aquest apunt perquè l’abast de l’estudi és el de totes les terres de parla catalana. Per a una anàlisi més detallada es pot consultar imatgies.blogspot.com, en què hi ha totes les dades que vam treballar en el projecte Lingüistes pel carrer.

Povet de paraules

ALCOVER, Antoni M. (2001). *Dietaris de les eixides (1900-1902)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat (volum I).

ALCOVER SUREDA, Antoni Ma; MOLL CASASNOVAS, Francesc de Borja (1926-1968). *Diccionari català-valencià-balear (DCVB)*. Palma: Moll (10 volums). Versió informatitzada: <https://dcbv.iec.cat>

BERNAT AGUT, Jesús; BUJ ALFARA, Àngela (2019). *Linguistes pel carrer. Estudi i proposta didàctica*. Almassora: Algrafic.

BUJ ALFARA, Àngela (2001). *Lèxic del Montsià. Estudi geolingüístic I*. Amposta: Consell comarcal del Montsià.

_(2019). «Els parlars del Montsià. Estudi geolingüístic», Tesi de Doctorat, Universitat de València (en premsa).

COROMINES VIGNEAUX, Joan (1980-1991). *Diccionari etimològic i complementari de la Llengua Catalana*. Barcelona: Curial (9 volums).

<https://alcover.iec.cat/>

<https://card.cat/>

<https://imatgies.blogspot.com.es/search/label/LINGÜISTES%20PEL%20CARRER>

<https://imatgies.blogspot.com/2016/10/f-de-borja-moll-un-linguista-pel-carrer.html>

<https://institucioalcover.cat/>

<https://instituciomoll.cat/>

<https://lasenia.cat/web/>

<https://lexicografia.blogspot.com/>

<https://pccd.dites.cat/>

<https://premis.iec.cat/documents/PremisSantJordi2024Cartell.pdf>

<https://premis.iec.cat/documents/PremisSantJordi2024Guardonats.pdf>

<https://www.escriptors.cat/autors/borjamoll/francesc-de-borja-moll>

<https://www.onomastica.cat/linguistes-pel-carrer/>

<https://www.vilaweb.cat/noticies/linguistes-al-carrer-opinio-carme-junyent/>

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2007). *Diccionari de la llengua catalana*. <https://dlc.iec.cat/>